

М. О. Потієнко,
аспірантка

УДК 378.091.321: 347.147

Сутність проблеми креативності викладача вищої школи у сфері медіаосвіти

У статті досліджено місце та значення креативності в професійній діяльності сучасного викладача, ключові аспекти забезпечення формування креативних здібностей, значення та роль креативності у медіаосвіті.

Ключові слова: креативність, викладання, компетенція, медіаосвіта, вища школа, творчість.

Виходячи з основного принципу посткласичної науки, коли суб'єкт тільки в силу своєї присутності вже впливає на об'єкт, ми зобов'язані звернутися до характеристики особистості педагога. Людина, будучи вищим щаблем живих організмів на Землі, суб'єктом суспільно-історичної діяльності й культури становить інтерес для різних областей знання: соціології, психології, фізіології, педагогіки, медицини й ін. Філософія займається узагальненням знань про людину, а конкретно вихованням цієї вищої істоти – педагога, що представляють у своїй особі педагогіку – науку про виховні відносини, що виникають у процесі взаємозв'язку виховання, освіти й навчання із самовихованням, самоосвітою й самонавчанням та спрямованих на розвиток людини. Світогляд, рівень освіти, можливості, досвід, переконання, духовні цінності й орієнтири, фізичне здоров'я, життєвий стиль і багато інших чинників є вирішальними при формуванні ідентичності, унікальності й індивідуальності кожної особистості, а значить і педагогічної роботи з нею. Фундаментальні цінності професії педагога виділяють самоцінність, гідність й унікальність кожної людини, її можливості й здатності, а також – право на вибір свого шляху розвитку. Кожна особа, що навчається, – це особлива педагогічна ситуація. Особливі труднощі представляє акт виявлення відповідності сформованої ситуації наявним в арсеналі педагога моделям рішення цієї ситуації. Притому, що для одного й того самого педагогічного завдання завжди може бути знайдено не одне, а безліч рішень (нормативних способів) залежно від особистості «Я-Концепції» педагога. Насамперед це залежить від стилю мислення, що з роками в багатьох педагогів стає ригідним. Нерозуміння діалектичної природи педагогічного процесу, догматизм, орієнтація на методичні установки в першу чергу, нерозуміння чужого позитивного

досвіду – недолік ригідного мислення. Креативне мислення (далі – КМ) нівелює цей недолік, чим пояснюється виняткова важливість та актуальність дослідження проблематики креативності викладачів у наукових дослідженнях.

Проблеми креативності викладача не є новою для сучасної науки. Проблема творчості завжди приділялося багато уваги в педагогічній науці, серед провідних дослідників в даній сфері можна назвати таких вчених, як: П. Блонський, О. Духнович, Я. Коменський, Т. Лубенець, С. Русова, О. Савченко, В. Дружинін, Л. Єрмолаєва-Томіна, М. Козленко, М. Лещенко, О. Лук, А. Маслоу, О. Матюшкін, В. Моляко, В. Петухов, К. Тошина, Дж. Гілфорд, В. Келлер, Н. Майер, П. Е. Торранс, В. Франкл, Е. Фром та ін.). Однак, не зважаючи на значну кількість існуючих досліджень, до сьогодні не сформовано єдиної, узагальнюючої теорії про місце креативності в професійній діяльності викладача, та процес формування креативного способу мислення, що свідчить про доцільність подальших наукових розвідок у даній сфері.

Основною метою статті є узагальнення сучасних наукових підходів до ролі та місця креативного мислення у професійній діяльності викладача вищої школи, зокрема – у сфері медіаосвіти.

Процес індивідуально-професійного становлення педагога отримує конструктивний характер, якщо його стиль мислення всеосяжний і гармонійний. Щоб зрозуміти учня, прийняти, а потім «виліпити» і направити, педагогові необхідно бути (а не здаватися) особистістю творчою і гармонійною. Але односторонньо розвинена особистість (навіть геніальна), не завжди зможе зрозуміти іншу односторонньо розвинену особистість, якщо вони протилежні. А педагог зобов'язаний розуміти всіх тих, кого навчає, з якої б сторони вони не були розвинені.

Практика роботи сучасної школи свідчить, що вчитель повинен не тільки чітко і правильно відтворювати необхідну інформацію – він

має вмiти генерувати новi оригинальнi iдеї, знаходити нетрадицiйнi способи розв'язування проблемних педагогiчних ситуацiй i задач, тобто володiти креативнiстю мислення. Дослiдженню педагогiчної творчостi та особливостям пiдготовки до неї майбутнiх учителiв надається увага у дослiдженнях Н. В. Кiчук, М. П. Лещенко, С. О. Сисоевої, Л. О. Хомич та iн. Так, зокрема С. О. Сисоевою видiляються такi ознаки педагогiчної креативностi: високий рiвень соцiальної i моральної свiдомостi; пошуково-перетворюючий стиль мислення; розвиненi iнтелектуально-логiчнi здiбностi; проблемне бачення; творча фантазiя, розвинута уява; специфiчнi особистiснi якостi (допитливiсть; самостiйностi; наполегливiсть; ентузiазм); специфiчнi мотиви (необхiдностi реалiзувати своє «Я»; бажання бути визнаним; творчий iнтерес; захопленiсть творчим процесом, своєю працею; прагнення досягти найбiльшої результативностi в конкретних умовах педагогiчної працi); комунiкативнi здiбностi; здатнiсть до самоуправлiння; високий рiвень загальної культури [1, 98–99]. Розроблений дослiдницею перелiк ознак педагогiчної креативностi можна використовувати для проведення їх оцiнювання i самооцiнювання майбутнiми вчителями i вчителями-практиками, а також для розробки на цiй основi програми самовдосконалення [2].

Власне термiн «креативнiсть» у педагогiцi та психологiї набув поширення на Заходi у 60-тi рр. ХХ ст. пiсля публiкацiй робiт Дж. Гiлфорда, завдяки яким фактично народжується сучасна психологiя творчої обдарованостi (психологiя креативностi). Дослiджуючи iнтелектуальнi здiбностi людини, структуру її iнтелекту, Дж. Гiлфорд видiлив два базовi типи мислення: дивергентний i конвергентний. Конвергентне мислення спрямоване на аналіз всiх наявних способiв розв'язання задачi з тим, щоб вибрати з них єдиний правильний. Дивергентний тип мислення Дж. Гiлфорд пов'язав iз породженням, продукуванням багатьох рiшень проблемної ситуацiї на основi однозначних вихiдних даних, вважаючи, що саме він є «серцевиною», «ядром» творчої обдарованостi, креативностi [3].

Як ми зазначаємо, на сьогодні iснує багато понять креативностi, але всi вони пов'язанi з обдарованiстю i творчими здiбностями.

У словниках даються рiзнi трактування цього поняття. Наприклад, у великому тлумачному психологiчному словнику пiд редакцiєю Артура Ребера дається таке визначення: «креативнiсть – це розумовi процеси, якi ведуть до рiшень, iдей, осмислення, створення художнiх форм, теорiй або будь-яких продуктiв, якi є унікальними i новими» [4]. У короткому психоло-

гiчному словнику пiд редакцiєю А. Петровського i М. Ярошевського надано наступне трактування цього поняття: «креативнiсть – це рiвень творчої обдарованостi, здатностi до творчостi, що становить вiдносно стiйку характеристику особистостi» [5].

Идея коеволюцiї, погляд на педагога як на iсто-ту, що творчо самовизначається й самовдосконалюється, як на суб'єкт планетарної й космiчної перетворювальної дiї визначили зокрема суть онтологiчного пiдходу до вивчення педагогiчної креативностi i її iндивiдуально-особистiсних проявiв. У рамках даного пiдходу креативнiсть визначається як механiзм розвитку, як одна з форм метаморфозного вiдновлення матерiї на основi психiчних чинникiв (В. Н. Нiкол), як рушiйна сила розвитку суспiльства й навколишнього його середовища, створення «ноосфери» (А. Т. Шумiлiн), як прояв необхiдностi життя в ситуацiях з невизначеними рiшеннями, непередбаченими й несподiваними результатами (В. С. Шубiнський).

Формування КМ – це формування свiдомостi. Креативнiсть – не стихийне образне мислення, властиве всiм i кожному у тому або тому виглядi. КМ i продуктивне образне мислення – не одне й те саме. Образне мислення як внутрiшня модель зовнiшнього миру обов'язково є в кожнiй людинi, але не в кожного матерiалiзується в конкретний продукт творчостi. Образне мислення, як мислення творче, може бути правобiчним або лiвобiчним, воно може базуватися на рiвнi рептильного стовбура або неокортексу, жититися почуттями егоїстичними або альтруїстичними. Будучи цiльним, воно цiлком може бути розвинене нерiвномерно: може бути випуклим, однобiчним, багатобiчним, вiзуальним, кiнестетичним i т. iн. На вiдмiну вiд нього, КМ – це рiвномерно розвинене повномозгове мислення, здатне як вибудувати повноцiнний образ, так i зрозумiти кожний з неповноцiнних. Саме тому воно надзвичайно необхiдне для тих, хто обрав професiю педагога. Стихийне образне мислення, як конкретний досвiд конкретного iндивiда, є кореневою базою КМ.

Ми розглядаємо креативнiсть як складову професiйної компетенцiї викладача: професiйностi педагога визначається не тiльки базовими знаннями та вмiннями, а й цiннiсними орієнтацiями спеціалiста, мотивами його дiяльностi, розумiнням iм себе у свiтi i свiту навколо себе, стилем взаємин з людьми, з якими він працює, його загальною культурою та здатнiстю до розвитку свого творчого потенцiалу. Тож саме у цьому контекстi ми бачимо креативну компетенцiю як чинник сучасної професiйностi. У даному дослiдженнi креативнiсть виступає в розумiннi створення, тобто результативної творчостi [6].

На думку Л. В. Журавльової, креативність викладача є умовою забезпечення інновативності сучасної освіти: проблема креативності є дуальною: з одного боку – це означає певний ризик, з іншого – інновації дозволяють уникнути одноманітності та рутини у викладацькій діяльності, привернути та утримати активну увагу студентів навіть під час вивчення складних і великих за обсягом тем. Високий рівень креативності викладача вищої школи є невід’ємною складовою його професійної діяльності, а отже високої якості навчального процесу та інноваційної діяльності [7].

Процес творчості супроводжує будь-яку діяльність. Творчість відрізняється від створення, як початок шляху від його завершення. І формування КМ у процесі особистісного та педагогічного зростання викладача у даному дослідженні розглядається не просто як процес неминуче творчий, а як діяльність, спрямована на створення життєдіяльного організму, тобто цілісної життєздатної системи самовдосконалення педагога.

Розглядаючи проблематику креативності з позиції творчості, С. В. Кабанчук говорить про креативність як про один із рівнів розвитку особистості: креативність означає комплекс інтелектуальних і оригінальних особливостей викладача, сприяючих самостійному висуненню проблем, генеруванню великої кількості особливих ідей і нешаблонному їх рішенню. Процес творчості – не прямолінійна дорога, а важкий шлях еволюційного саморозвитку. Творець формує мету, а мета формує творця і здійснює розвиток особи на семи рівнях: ресурсному, фізичному, особовому, міжособовому, професійному, креативному і духовному.

Перший рівень – ресурсний, включає потенціал, даний від природи.

Другий – фізичний і фізіологічний, пов’язаний із здоров’ям і фізичною енергією, фізичним розвитком і психологічним здоров’ям, що забезпечує творчість як вираз здоров’я особи.

Третій – особовий, визначає можливість саморозвитку і самовдосконалення.

Четвертий – міжособовий, відкриває перспективи комунікабельності, взаємоповаги і довірливості при контактах і співпраці з іншими людьми.

На п’ятому професійному рівні простежуються професійна зрілість, мотивація зростання і прагнення до вищих цінностей буття.

Шостий – креативний рівень реалізується через новаторство і самокреативність. Важливим показником тут виступає вміння прогнозувати майбутнє, яке прямо пропорційно проникливості і творчій спонтанності.

Вищий – сьомий – духовний рівень виявляється в оригінальному світовідчутті, духов-

них цінностях, відвертості, новому досвіду, певних моральних стандартах і т. ін. [8].

У цілому ідея розвитку творчого потенціалу особистості виступає як мета, завдання або принцип педагогічної взаємодії більшості вітчизняних і закордонних освітніх і виховних систем.

Особливого значення креативність у педагогічній діяльності набуває в медіаосвіті, як в одному з найбільш інноваційних напрямів освітньої діяльності.

Г. В. Онкович зазначає, що медіаосвіта (*англ.* Mediaeducation від *латин.* media – засоби) – напрям у педагогіці, спрямований на вивчення масовокомунікативної та інформаційної природи ЗМІ (преса, телебачення, радіо, кіно, відео і т. ін.) та принципів їх використання для актуалізованого оволодіння основами знань. Основні завдання медіаосвіти: підготувати нове покоління до життя в сучасних інформаційних умовах, до сприйняття різноманітної інформації, навчити людину протистояти впливу на психіку, оволодівати засобами спілкування на основі вербальних та невербальних форм комунікації за допомогою технічних засобів [9].

В концепціях медіаосвіти переважають виховні, навчальні та креативні підходи до використання можливостей медіа. О. Федоров виділив такі типові етапи цих теорій: 1) отримання знань про історію, культуру, мову та теорії медіа (освітня складова); 2) розвиток сприйняття медіатекстів, розуміння їх мови, активізація уявлення, зорової пам’яті, розвиток різних видів мислення (у тому числі критичного, логічного, творчого, образного, інтуїтивного), вмінь усвідомленого розуміння ідей (моральних, філософських проблем тощо), образів тощо; 3) розвиток креативних практичних умінь на матеріалі медіа. Усі ці етапи бути подані в комплексі, інакше медіаосвіта матиме однобокий характер [10].

Медіакомпетентність викладача характеризується наступними високими рівнями показників:

- мотиваційного: різносторонні мотиви медіаосвітньої діяльності: емоційні, гносеологічні, гедоністичні, етичні, естетичні та ін.; прагнення до вдосконалення своїх знань і вмінь в галузі медіаосвіти;
- інформаційного: систематична інформованість, глибокі теоретико-педагогічні знання в області медіаосвіти;
- методичного: розвинені методичні уміння в галузі медіаосвіти (наприклад, уміння дати установку на медіасприйняття, пояснити причини, умови і характер виникнення явища, уміння розвивати сприйняття учнів, виявляти рівні їхнього розвитку в області медіакультури,

обирати оптимальні методи, засоби і форми проведення занять, дослідницькі уміння та ін.) і яскравий педагогічний артистизм (загальна педагогічна культура, зовнішній вигляд, самопрезентація, самоконтроль, наявність зворотного зв'язку з аудиторією та ін.);

- практико-операційного (дієвого): систематична медіа освітня діяльність в процесі навчальних занять різних типів, активна дослідницька медіапедагогічна діяльність;

- креативного: яскраво виражений рівень творчого начала в медіа освітній діяльності (тобто виявлення гнучкості, мобільності, асоціативності, оригінальності, антистереотипності мислення, розвиненості уяви, фантазії і т. ін.) [11, 51].

Отже, креативність є однією з ключових компетентностей викладача медіаосвіти, що формує необхідність дослідження концептуальних основ технологій її формування.

Педагогічна технологія формування КМ являє собою своєрідний алгоритм творіння. Алгоритм – тому що тут є точні приписи, що необхідно зробити, щоб одержати необхідний результат. Своєрідний – тому що немає твердого припису послідовності проведених дій, що задаються, але не є прескриптивними.

Освітньо-виховний процес формування КМ включає три істотних ознаки педагогічної технології:

- цілеспрямованість, що виражається в наявності чіткого педагогічного ідеалу, зразка й образу педагога, що є соціально-культурним орієнтиром протягом усього процесу формування;

- методологічна відповідність процесу формування КМ соціально-культурним цінностям як досягненням історичного розвитку людства;

- наявність певної системи виховних впливів і впливів, що перемикаються на самовиховання як основну діяльність учня, спрямовану на зміну своєї особистості відповідно до свідомо поставлених цілей, що стали ідеалами й переконаннями.

У зв'язку із цим у технології дотримані й три принципи виховання:

- перший – орієнтація на ціннісні відносини викладача: а) до соціально-культурних цінностей: людини, природи, суспільства, праці, пізнання; б) ціннісним основам життя: добру, істині, красі;

- другий – принцип суб'єктності, коли викладач максимально сприяє розвитку здатності учнів усвідомлювати своє «Я» у зв'язках з іншими людьми й світом, осмислювати свої дії, передбачати їх наслідки для учнів, і своєї долі, провадити осмислений вибір життєвих рішень;

- третій – прийняття учня як даності, визнання за ним права на існування його таким,

який він є, повага до його історії життя, що сформувала його на даний момент, визнання цінності його особистості, збереження до нього поваги, не дивлячись на його успіхи, розвиток, положення й здібностей.

Об'єднання трьох принципів виховання надає технології формування КМ характеристик, що гармонійно сполучаються: філософську, діалогічну, етичну, які не можуть існувати одна без іншої, точно так само, як неможлива реалізація одного з названих принципів сучасного виховання у відірваності від інших.

Як і потрібно для педагогічної технології, у ній мають бути розроблені:

- приписання способів діяльності, тобто дидактичні процеси формування КМ;

- педагогічні умови, у яких ця діяльність повинна втілюватися;

- засоби здійснення (наявність магнітофона, диктофона, відеокамери), спеціальні рекомендації.

Алгоритми функціонування й управління як способи діяльності також включають кілька взаємообумовлених етапів.

Алгоритм функціонування охоплює наступні етапи навчання:

- орієнтування (формування чіткого уявлення про цілі і завдання технології формування КМ; осмислення обраної послідовності змісту відповідних прийомів вивчення й тренування);

- виконання (вивчення теоретичних тем курсу, і практичної роботи);

- контроль (як основні засоби виступає спеціально розроблений ейдос-тест із таблицею визначення рівнів КМ, і інший інструментарій виміру результатів сформованості);

- коректування процесу формування КМ (залежно від результатів діагностики).

Алгоритм управління являє собою систему правил спостереження, контролю й корекції пізнавальної діяльності, розроблену для педагога, що веде курс, і представлену в умовах і рекомендаціях.

Формування КМ як психологічного новоствору в структурі особистості педагога відбувається в основному шляхом активності самих педагогів. Міра зусиль кожного повинна відповідати мірі можливостей кожного. Відомо, що будь-яке виховне завдання вирішується через активні дії: фізичний розвиток – через фізичні вправи, моральне – через постійну орієнтацію на самопочуття іншої людини, інтелектуальне – через розумову активність, рішення інтелектуальних завдань. Це й одержало відбиття в педагогічній технології формування КМ.

Метою формування КМ є:

- на першому рівні – мінімізація втрати знань при їх трансляції з поля культури цивілізації молодому поколінню;

- на другому рівні – формування здатності постійного індивідуально-професійного становлення;

- на третьому – виховання альтруїстичної особистості висококваліфікованого педагога.

Проведене дослідження дозволяє говорити про те, що забезпечення креативності викладача у сучасних умовах є основою та запорукою ефективного та інноваційного розвитку освіти. Не дивлячись на значну різноманітність думок та підходів щодо сутності креативності викладача, всі дослідники підкреслюють її значення для викладання у вищій школі, оскільки саме креативний підхід та креативний спосіб мислення допомагають, з одного боку, якнайкраще донести до студента навчальний матеріал, забезпечити його глибоке засвоєння, а з іншого – сформувати у студентів відповідний творчий підхід до професійної діяльності, що має особливе значення у сфері медіаосвіти. В статті було розглянуто основні концептуальні основи формування креативного мислення у викладачів. В подальшому перспективним напрямом дослідження є розробка конкретних програм з забезпечення креативного викладання предметів в сфері медіаосвіти.

1. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 346 с.

2. Технологія розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів : Paradigmaty oswiatowe I edukacja nauczycieli // Podredakcja W. Kremienia, T. Lewowickiego, S. Sysojowej. – Warszawa–Krakow : Wyzsza

Szkola Pedagogiczna ZNP, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN, 2010. – С. 196–203.

3. Антонова О. С. Креативність як провідний компонент у структурі особистості вчителя // Креативна педагогіка. – 2011. – № 4. – С. 44.

4. Оксфордский толковый словарь по психологии [Электронный ресурс] ; [под ред. Артура Ребера], 2002. – URL: <http://vocabulary.ru/dictionary/487/word/kreativnost>.

5. Краткий психологический словарь [Электронный ресурс] / [под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – URL: http://psy-link.ru/slovar_k.

6. Потієнко М. О. Креативна компетенція як чинник професійності викладача [Електронний ресурс] / М. О. Потієнко. – URL: nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN21/13pmoscpv.pdf.

7. Журавльова Л. В. Креативність викладача як необхідна складова інноваційного навчання / Л. В. Журавльова, М. В. Філоненко // Педагогічна культура викладача вищої школи : матер. XLVI навч.-метод. конф., 21 листоп. 2012 р. ; ХНМУ. – Х., 2012. – С. 61–62.

8. Кабанчук С. В. Творчі прийоми і креативність в професійній діяльності сучасного викладача фізичного виховання [Електронний ресурс]. – URL: http://mtdonuetnfv.ucoz.ru/index/vikladacham_fv/0-31.

9. Онкович Г. В. Медіаосвіта : експерим. програма баз. навч. курсу для студ. вищ. навч. закл. / Г. В. Онкович. – К. : Логос, 2010. – 40 с.

10. Федоров А. В. Основные теоретические концепции медиаобразования / А. В. Федоров, А. А. Новикова // Вестник Российского государственного гуманитарного фонда. – 2002. – № 1. – С. 149–158.

11. Федоров А. В. Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического вуза / А. В. Федоров. – М. : Информация для всех, 2007. – 616 с.

Подано до редакції 30. 04. 2013 р.

Potiyenko Maryna. The features of teacher's creativity problem in higher school and media education.

This paper investigates the place and importance of creativity in the profession of modern teacher, key aspects of formation of creative abilities, values and role of creativity in media education.

Keywords: creativity, teaching, competence, media education, higher education.

Потієнко М. А. Особенности проблемы креативности преподавателя высшей школы в сфере медиаобразования.

В статье исследовано место и значение креативности в профессиональной деятельности современного преподавателя, ключевые аспекты обеспечения формирования креативных способностей, значение и роль креативности в медиаобразовании.

Ключевые слова: креативность, преподавание, компетенция, медиаобразование, высшая школа, творчество.